

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

9/2013

University of Economics

Prague

O Planckově víře, nejen v soulad vědy s náboženstvím

Veronika Nováková

Abstract

The article with a rather symptomatic title "About Planck's belief, not only in the harmony of science and religion", deals with the question if a consistent functioning of science in accordance with religion is in reality possible. Max Planck dedicated one of his lectures to this problem and the article is thus based on this main source. The aim is to judge critically Planck's very definitely formulated conclusions that consistency of science and religion is possible and nothing can disturb it. From this point of view is also suitable briefly explore the historical background of Planck's life, which has indeed also influenced his attitudes towards the controversial question of "religion and science".

Keywords: Planck, science, religion, belief, faith, God

Abstrakt

Studie s příznačným názvem „O Planckově víře, nejen v soulad vědy s náboženstvím“ se zabývá především otázkou, zda je reálně možné bezesporné fungování vědy a náboženství. Max Planck tomuto problému věnoval celou přednášku, jež se stala zdrojem této studie, jejímž cílem je kriticky posoudit Planckovy jednoznačně vyznívající závěry, totiž že vzájemné fungování vědy s náboženstvím není ani nemůže být ničím narušeno. Stručně je nastíněno i historické pozadí, jež provázelo Planckův život, neboť i to se jistě podílelo na Planckově postoji ke kontroverzní otázce „náboženství a věda“.

Klíčová slova: Planck, věda, náboženství, přesvědčení, víra, bůh

O Planckově víře, nejen v soulad vědy s náboženstvím.

Nejspíše právě proto, že jeden z nejznámějších fyziků vůbec, „otec kvantové hypotézy“ Max Planck byl věřící po celý svůj život a byl nucen toto své přesvědčení skloubit se svým vědeckým posláním, věnoval své filozofické úvahy i tomuto ve vědeckých kruzích poměrně ožehavému tématu. K víře byl Planck vychováván už od útlého věku, přičemž rodinným zázemím byl velmi silně ovlivněn.¹ Stejně tak na celý jeho další život mělo vliv mnoho nešťastných událostí, kvůli nimž byl nucen zcela jistě o své víře zapochybovat a možná i právě proto si tuto cestu nezlomné víry v boha posléze zvolit jako jedinou možnou. Max Planck nejen, že přežil obě světové války, ale především byl vystaven vícero osobním nejtragičtějším událostem, jež si lze v lidském životě představit.

Planck přežil o téměř 40 let svou první ženu Marii Merck, s níž strávil 22 let šťastného manželství. Během manželství s Marií přišli postupně na svět syn Karel, dvojčata Emma a Grete, a Planckův druhý syn Erwin. Později byl Planck postupně nucen smířit se se smrtí všech těchto jeho čtyř dětí. Syn Karel padl během první světové války, obě dcery zemřely během porodu jejich vlastních potomků a mladší syn Erwin zemřel během druhé světové války. Uvážíme-li, že Planckův postoj k nacismu byl občas spíše váhavý než jednoznačný (ačkoliv zcela určitě nepatřil k obdivovatelům tohoto zruďného smýšlení) a necháme-li stranou úvahy, zda tak bylo opravdu z důvodu, že Planck nedokázal „prohlédnout“, anebo raději spíše nechtěl², pak ho poprava jeho mladšího syna v rukou gestapa v roce 1945 jistě donutila naplno otevřít oči. I na základě těchto osudových prozření zajisté polemizoval nad nastalými zvraty v rámci své víry. Planck se sice již v roce 1911 znovu oženil a v témže roce se narodil i jeho další, poslední syn, který jako jediný přežil svého otce. Přesto asi v Planckově osobním životě převažovaly vylíčené tragédie nad šťastnými událostmi.

Planckův život proto musel být postaven na jiných pilířích nežli rodinné štěstí. Tuto bázi tak pro něj zřejmě představovaly jeho vědecké úspěchy a kariéra s tím spojená a právě jeho nezlomná víra v boha, jež ho neustále nutila posouvat se dál a nepropadnout v čirou beznaděj, již by mu těžko kdo mohl vyčítat. Planck tedy zajisté i díky své víře dosáhl ve vědecké sféře nesporných úspěchů, přičemž nejen, že dnes patří k nejznámějším fyzikům vůbec, ale i po celý svůj život patřil k opravdovým reprezentantům německé vědy, jež představovala ve své době světovou špičku vědeckého vývoje.³ Neexistovala doba, kdy by se mu snad nedařilo, co se jeho vědeckého rozvoje týče. Planckův život byl tedy naplněn osobními katastrofami na straně jedné a kariérami úspěchy na straně druhé, neustále byl však provázen vírou, o níž nebylo pochyb.

¹ Vogel 1961, s. 240

² Hoffmann 2008, s. 84 - 104

³ Hoffmann 2008, s. 67 - 84

Zdrojem následující studie je především Planckova přednáška „Religion und Naturwissenschaft“, již přednesl v roce 1937 a v témže roce byla i poprvé vydána.

Hned v úvodu své přednášky Planck tvrdí, že ona naprosto naivní a ničím nenarušená víra, byť v dřívější historii mnohdy jistě inspirovala k naprosto unikátním činům, ať už na poli politiky či kultury, dnes už v podstatě nemůže existovat. Takovouto víru v té podobě, v které byla tehdy předkládána, již není možné dle Plancka ani nijak oživit. Neboť právě proto, že věda se nevyhnutelně vyvíjí, již není možné, aby kdokoliv, kdo je přírodovědecky vzdělán, nekriticky důvěřoval jakýmkoliv informacím, jež přírodním zákonům odporují. Člověk by přece nemohl slepě přijímat dřívější „zázraky“, které na základě své tehdejší nejasnosti a nemožnosti je vysvětlit, sloužily právě jakožto jakási podpora či posila náboženského učení.⁴ „Neboť náboženství znamená držet se pravdy“.⁵ Především je tedy potřeba hned v počátku předeslat, že v kontextu následujících Planckových tvrzení vyznívá toto jeho přesvědčení přinejmenším velmi kontroverzně.

Planck si tedy pokládá otázku, zda je vůbec ještě pro věřícího člověka možné nadále ve víře setrvat, jestliže je postaven před realitu vědeckých poznatků, jež zcela reálně stojí ve sporu s náboženským přesvědčením o přírodních zázracích. Později se pokouší o odpověď na základě následujících otázek: „Jaké požadavky klade náboženství na víru svých vyznavačů a jaké jsou znaky opravdové zbožnosti? Jaké povahy jsou zákony, jež nás učí přírodní věda a jaké pravdy pro ni platí jakožto nedotknutelné?“⁶ Planck tedy na začátku své přednášky zcela správně předesílá, jakým směrem by se mělo jeho uvažování ubírat, přičemž se zdá, že v zodpovězení těchto otázek by snad mohl naleznout upřímnou odpověď, zda je možné být věřícím vědcem. Současně ale dává hned v počátku najevo téměř jednoznačně své jasné stanovisko, když tvrdí, že s vítězstvím ateistů neztratíme pouze nejcennější poklady naší kultury, ale současně též ztratíme naději na lepší budoucnost.⁷ Zde tedy Planck evidentně prokazuje, že pro něj by v případně vítězství ateistického hnutí, jež využívá právě vědeckých výsledků ke svému prospěchu a prosazení, bylo zkázou, a sám tak dává svým postojem jasné najevo své preference vzhledem k náboženskému smýšlení. Hned v začátku zřejmě můžeme tušit výsledek celé jeho následující „polemiky“ o souladu vědy s náboženstvím.

Planckova představa o náboženství je jednoznačná. Dle něj je náboženství cestou člověka k bohu, přičemž člověk je bohu naprosto podřízen. Nejvyšším cílem věřícího člověka je být s bohem v souladu. Na Zemi podle něj neexistuje žádné místo, které by nebylo bohem prostoupeno a aby si věřící vzájemně porozuměli, je potřeba náboženství přiřadit nějakou vhodnou vnější formu. „Při velké rozmanitosti národů a

⁴ Planck 1958, s. 5

⁵ Planck 1958, s. 5

⁶ Planck 1958, s. 8

⁷ Planck 1958, s. 7

jejich životních podmínek je jediné přirozené, že tato názorná forma v jednotlivých částech světa silně variuje, a že tak vznikají v průběhu doby mnohé druhy náboženství.“⁸ Planck v podstatě na žádném místě v rámci své přednášky nemluví o křesťanském bohu a nezmiňuje ani jiné konkrétní náboženství. Tento liberální postoj je však blízký právě křesťanskému vyznání a bylo by tak nasnadě uvěřit, že Planckova víra se opírá o křesťanského boha. O tom ale až později. Stranou ponechme raději i to, že jím vyložená představa náboženství téměř postrádá rysy objektivní definice, která by zřejmě v rámci polemiky o soužití vědy právě s náboženstvím byla na místě. Všem náboženstvím je pak dle Plancka společná představa boha jakožto nějaké osoby nebo alespoň jeho podobnosti vůči člověku. Jasnější definici boha Planck nepodává na žádném místě svého spisu a pravděpodobně se takto raději vyhýbá sporu, jenž by na základě všech jeho výpovědí nutně následoval, kdyby tak učinil.

Následně se Planck, dle mého názoru až zbytečně obšírně, věnuje rozboru názorné symboliky, jež vzniká v důsledku rozvíjení náboženského kultu. Úkolem symbolů je probudit u dalších potenciálních vyznavačů zájem o náboženské otázky a přiblížit pochopení božského bytí. „Svátost neuchopitelného boha se přenáší na svátost uchopitelných symbolů.“⁹ Podporu tak jednoznačně získává především umění, jehož prostřednictvím se náboženství šíří. Rozdíl mezi symbolem a uměním vidí Planck už v jejich samotné podstatě, totiž že umění nalézá svůj význam už v sobě samém, zatímco náboženský symbol nikoliv. Symbolu se dostává uznání například na základě jeho stáří či zbožné tradice, jež se k němu váže. Planck toto zdůrazňuje pro důkladné objasnění faktu, že oproti symbolům, jimž věnovaná úcta během času může notně kolísat, je úkolem pravé zbožnosti oprostít těchto kolísání právě to, co se skrývá pod symboly. V přeceňování symbolů pak Planck ovšem vidí mnohá nebezpečí, především pak pro samotné stoupence daných náboženství, přičemž upozorňuje i na případy, kdy věřící padli sami sobě za oběť. „...náboženský symbol [...] nikdy nepředstavuje absolutní hodnotu, nýbrž pouze více či méně celistvý poukaz na něco vyššího, co není smyslem přímo dostupné.“¹⁰ Zároveň je nicméně symbolů zapotřebí, a to nejen v rámci náboženství, ale v rámci celého dorozumívání se mezi lidmi, neboť již samotná řeč je dle Plancka též symbolem něčeho vyššího, v tomto případě myšlenky. Jako důkaz pro fakt, že symbol je v podstatě podřadný onomu danému „vyššímu“, uvádí Planck příklad symboliky vlajky, která ačkoliv představuje to klíčové, co je národem a jejím ochráncem například v boji uctíváno a ochraňováno, přesto když je vlajka nepřitelem poničena či ukradena, bývá nahrazena nějakou další, ve své podstatě identickou, aniž by jakkoliv utrpělo ztráty právě to stěžejní, to vyšší, co se skrývá za vlajkou. Stejným způsobem Planck vnímá náboženské symboly jakožto symboly víry, a ačkoliv je tedy zapotřebí symboly zachovávat, nesmí být především nikdy

⁸ Planck 1958, s. 9

⁹ Planck 1958, s. 10

¹⁰ Planck 1958, s. 12

opomenuta skutečnost, že symboly jsou lidského původu.¹¹ Ponecháme-li opět stranou, z jakého důvodu si Planck pro demonstraci symbolu vybral právě vlajku, je třeba zdůraznit, že v rámci otázky rozboru symboliky každopádně opět především vyzdvihuje reálnou nutnost existence víry, byť tak nečiní explicitně.

Planck si v kontextu těchto svých úvah týkajících se významnosti symbolů pokládá i následující otázku: „Žije bůh pouze v duši věřících, anebo řídí svět nezávisle na tom, zda v něj člověk věří či nikoliv?“¹² Planck tedy naprosto opomíjí možnost, že by bůh nebyl a polemizuje pouze nad tím, zda je bůh aktivní pouze pro své vyznavače, či je činný ve světě celém, tedy spravuje i svět nevěřících. Zároveň zcela jednoznačně stanovuje, že tato otázka patří do otázek spadajících pouze a jenom do sféry náboženství a není v kompetenci vědy tuto otázku zodpovědět. Blíže se pak otázkou „záměny vědeckého přístupu s náboženským“¹³ Planck zabývá ve stati „Scheinprobleme der Wissenschaft“, kde dochází k závěru, že veškeré otázky náboženství spadají právě a jen do sféry náboženství a nikdo jiný včetně vědy nemůže tyto otázky rozřešit. Analogicky pak i jakékoliv otázky spadající do vědecké oblasti nemůžou být nikdy vyřešeny v kontextu náboženských otázek. V tom tedy dle něj tkví pouhá zdánlivost daného problému. Následně pak nad danou předešlou otázkou polemizuje prostřednictvím věřícího člověka a tvrdí, že věřící člověk shledává existenci Boha jakožto jasně danou ještě před vznikem světa, a je tedy zcela zjevné, že svět ovládá bez ohledu na to, zda v něj člověk věří či nikoliv. Ačkoliv zde Planck nemluví primárně pouze konkrétně za sebe, je téměř bezpochyby, že skrze „věřícího člověka“ zprostředkovává i jím samotným zastávaný názor, neboť i on mezi „věřící“ patří. Protože je však současně vědcem - fyzikem, snaží se bádát nad tím, zda je možné najít nějakou shodu mezi daným náboženským požadavkem a přírodní vědou - fyzikou. Veškeré Planckovy předešlé polemiky samozřejmě dávají tušit, že takovou cestu Planck dokáže najít, ačkoliv pouze z pozice věřícího fyzika, nikoliv zcela nezaujatého přírodovědce. Možnost, že by svět bohem nebyl vůbec řízen a zabýval by se tak problémem i z pozice nevěřícího člověka, Planck vůbec nepřipouští a opět jen podtrhuje, že výsledek jeho „polemiky“ je předem známý.

Později se Planck konečně obrací k prozkoumání vědeckých poznatků. Na základě skutečnosti, že bylo v rámci teoretické fyziky zapotřebí zavést universální konstanty, resp. určitým způsobem danou a neměnnou bázi, na níž je vystavěna fyzika, se Planck ptá po vlastním významu těchto konstant. „Jsou [konstanty] v konečném důsledku vynálezy lidské zvědavosti, anebo mají reálný na lidské existenci nezávislý smysl?“¹⁴ Podle extrémního křídla pozitivistů jsou i fyzikální konstanty dílem lidského ducha a stejně tak jako fyzikální měření a experimenty zakládají fyziku pozorováním

¹¹ Planck 1958, s. 12 - 13

¹² Planck 1958, s. 14

¹³ Planck 1946, s. 26

¹⁴ Planck 1958, s. 17

konkrétního badatele. Na základě této pozitivistické báze Planck nachází příležitost (jako ostatně i v mnohých dalších jeho statích¹⁵), jak rozvést kritiku pozitivistického smýšlení, přičemž staví na následujícím: Jestliže pozitivisté nechtěli skončit ve slepé uličce solipsismu, museli proto stavět na předpokladu, že každé měření je primárně nezávislé na dané osobě výzkumníka, stejně tak jako místě a čase a jiných okolnostech, v jejichž rámci probíhá. Takto dochází k závěru, že tedy pravděpodobně musí existovat nějaká bezprostředně daná reálná příčinnost za pozorujícím výzkumníkem. Dále pozitivismu vytýká i jeho tradiční cestu výzkumu, tj. jeho spíše kritickou činnost a zpátečnický pohled, neboť dle něj je potřeba i vznik myšlenek a otázek, jež nezávisí na provedených měřeních. Co je pro Plancka v jeho polemikách o možnostech koexistence náboženství s vědou důležité, je každopádně fakt, že „[universální konstanty] nebyly vynalezeny z účelných důvodů, nýbrž se vnutily s nepopíratelnou nutností prostřednictvím souhlasných výsledků veškerých příslušných měření a to, co víme přesně předem a co je nejdůležitější, je to, že všechna budoucí měření povedou ke stejným konstantám.“¹⁶ Planck tedy v podstatě tvrdí, že věda a konkrétně právě fyzika vyžaduje existenci nějakého světa, který bude na člověku nezávislý a je možné ho zkoumat pouze prostřednictvím našeho smyslového vnímání. Planckovými slovy: „... naše vlastní zkušenosti nepředstavují sám fyzikální svět, (že) spíše nás obeznamují o jiném světě, jenž stojí za nimi a existuje nezávisle na nás, jinými slovy, (že) existuje reálný vnější svět.“¹⁷ Existence reálného vnějšího světa, resp. existence „fyzikálního světoobrazu“ je jedním z Planckových hlavních požadavků, který nicméně spadá do světa metafyziky a jako takový je pro zastávce pozitivismu absolutně nepřípustný.

Pro Plancka nicméně tento svět existuje a jedinými prostředky, díky nimž můžeme tento reálný vnější svět poznávat, jsou naše smysly a rozličná měření. V souvislosti s tímto světem Planck neváhá jako již mnohokrát zmínit slovo „zázrak“. Za zázrak považuje, že lidé obývající jednu drobnou planetu v rámci celého vesmíru, nejsou sice schopni svými myšlenkami obsáhnout celistvý charakter světa, ale existenci a velikost elementárních základů světa rozpoznat dokážou. Za zázrak považuje Planck i do určité míry poznatelnou obecnou zákonitost, jež vládne celým světem. Jako příklad tohoto zázraku pak uvádí zákon zachování energie, snad aby opět poukázal na jeho spor se zastánci pozitivismu, kteří poukazují spíše než na zázrak, na samotného člověka, který přírodě předepisuje zákonitost. Do těchto úvah pak vstupuje zprostředkovaně i Immanuel Kant, na kterého se pozitivisté velmi často odvolávají. Planck nicméně s tímto nesouhlasí a v tomto konkrétním případě tvrdí, že „...Kant nevyučoval, že člověk předepisuje přírodě zákony jako takové, nýbrž to, že člověk při formulaci přírodních zákonů přidává též něco sám ze sebe.“¹⁸ Podtržením Planckovy

¹⁵ viz např. celá Planckova stať: Positivismus und reale Aussenwelt (1931)

¹⁶ Planck 1958, s. 19

¹⁷ Planck 1931, s. 14

¹⁸ Planck 1958, s. 21

úvahy je mu Kantem vyřčený výrok, že necítí žádné větší úcty nežli při pohledu na hvězdnou oblohu. Pozitivistům pak takovou úctu maximálně odepírá prostřednictvím výroku: „ Pro něj (pozitivistu) nejsou hvězdy nic víc nežli zrakové komplexy vnímání, všechno ostatní je dle jeho mínění užitečná, ale vcelku dobrovolná a zbytečná přísada.¹⁹ Tímto tedy Planck dává najevo, že pozitivisté se odvolávají na Kanta zcela neprávem a nejspíše zcela chybně pochopili jeho učení. Že byl Planck ovlivněn Kantovým učením, je vcelku pravděpodobné, neboť jeho myšlenky o poslání náboženství jsou těm Kantovým velmi blízké. Stejně jako on připisuje, co se aktivních činností náboženství týče, především oblast etiky, o čemž bude podrobněji pojednáno níže.

Dalším principem, jež Planck neváhá označit za zázračný, je princip schopný mnohem větší míry zevšeobecnění nežli dříve zmiňovaný zákon zachování energie. Jedná se o princip, jež dle Planckových slov budí dojem, jakoby příroda byla řízena nějakou racionální vůlí, vědomou si svého smyslu, resp. hovoří o principu nejmenší akce. Tento princip například přibližuje známou skutečnost, že světlo volí vždy právě tu z nabízených drah, jež ho přivede nejrychleji k cíli. „Fotony vytvářející světlo se tak chovají jakožto racionální bytosti.“²⁰ Planck se tak neustále snaží podsouvat fyzikálním zákonitostem nějakou racionální bázi, jež však sama pravděpodobně nemůže být racionálně vysvětlena, a je proto jakýmsi zázrakem. Zákonitost tedy pro něj představuje určitou vládnoucí sílu, jež není nijak závislá na existenci myslícího člověka. Nicméně pokud je tato zákonitost uchopena lidským smyslovým vnímáním, připouští poté formulaci, jež odpovídá vhodnému jednání. Planck tak v podstatě tvrdí, že prostřednictvím našich smyslů využíváme služeb nějakých vyšších, zázračných zákonitostí. Zde je potřeba nicméně na Planckovu obranu uvést, že byť se kupříkladu jeho výrok o srovnání fotonu s racionální bytostí může zdát už za hranicí výroku hodného exaktního vědce, jinde kupříkladu zcela fundovaně uvádí: „Jen jedna věc je pro mě důležitá, totiž zde zdůraznit, že s přísně vědeckým stanoviskem je náboženství slučitelné pouze v případě, že se nedostane do sporu se sebou samým ani se zákonem příčinné podmíněnosti všech vnějších procesů.“²¹ Planck tedy na druhé straně jasně vymezuje maximální dosah sféry náboženství a apeluje na jednoznačnou platnost fyzikálních zákonů.

Planck si později pokládá v podstatě klíčovou otázku všech jeho uvažování. Totiž do jaké míry spolu může náboženství s vědou fungovat, aniž by se navzájem vylučovaly? Planck velmi často upozorňuje na to, že existují oblasti týkající se primárně vědy a oblasti související výhradně s náboženstvím, které není možné vzájemně slučovat a nemělo by tak docházet k vzájemnému prolínání. Pokud jde o náboženství, hovoří Planck především o etice a pokud jde o vědu, přisuzuje ji

¹⁹ Planck 1958, s. 22

²⁰ Planck 1958, s. 23

²¹ Planck 1949, s. 165

například oblast určení fyzikálních konstant. Podle jeho názoru nemůže dojít k prolínání těchto oblastí a věda se například nemůže snažit o řešení etických zásad. I zde není ale možné s Planckem zcela souhlasit, neboť oblast morálky nelze jednoznačně zařadit k oblastem spadajícím do sféry vlivu náboženství. Ano, pro věřícího člověka tomu tak přirozeně je a je úkolem náboženství člověku dopomoci k dodržování morálky a etických zásad. Pro ateistu však mohou být tyto zásady stejným způsobem samozřejmé a elementární jakožto pro věřícího, aniž by k jejich dodržování potřeboval existenci nějaké vyšší autority, resp. boha. Touto otázkou se Planck blíže zabývá ve své stati „Kausalgesetz und Willensfreiheit“, kde hovoří o jediné oblasti, kde se člověk stává oproštěn od fyzikálního zákona - zákona kauzality. Tím jediným bodem kde člověk je a musí být od tohoto zákona osvobozen, je podle něj sféra „vlastního já“. Zde tedy přichází ke slovu namísto zákona kauzálního zákon morální, resp. morální povinnost. „Pak přichází namísto kauzální nutnosti (kausale Muss) morální povinnost (sittliche Soll), namísto inteligence charakter, namísto vědeckého poznatku náboženská víra.“²² Planck neustále připisuje náboženství pozitivní charakter v takovém smyslu, že je to právě ona náboženská víra, díky které je člověk schopen dodržovat veškeré morální a etické zásady. A koneckonců je to pro praktikující věřící právě církev, která všechny tyto morální a etické hodnoty svým stoupencům neustále předepisuje, vyučuje a vštěpuje. Otázkou, jak svých morálních a etických kvalit dosahuje nevěřící člověk, se Planck vůbec nezabývá. Proč tak nečiní, je záhadou, neboť jistě i on sám musel během svého života poznat mnohé nevěřící lidi, jichž si lidsky vážil a dokázal rozpoznat, že ani jim nebyla upřena schopnost dodržovat kodex etických a mravních norem. Přesto tento úkol, totiž vést člověka životem a ukazovat mu tu nejsprávnější cestu, do kompetencí náboženství jednoznačně zařazuje.

„Naproti tomu se náboženství a věda setkávají v otázce existence bytí nějaké vyšší světu vládnoucí moci...“²³ Tyto otázky mají dle Plancka přinejmenším tedy společné následující: Obě se shodují v tom, že existuje nějaký na člověku nezávislý racionální řád a současně v tom, že tento řád není poznatelný bezprostředně. „Náboženství proto využívá své vlastní zvláštní symboly, přísná věda svá vlastní zdůvodněná měření,“²⁴ přičemž se pokouší identifikovat přirozeně světový řád vědy a náboženského boha, neboť právě skrze tyto prostředníky využívá věda i náboženství služeb onoho vyššího řádu. Planck si je nicméně přesto vědom jistých rozdílů mezi těmito dvěma prostředníky, neboť zbožný člověk přijímá boha naprosto bezprostředně a primárně, zatímco pro vědce je jedině primárně dané obsah jeho smyslového vnímání a z něho odvozených měření. Pro zbožného člověka stojí bůh na začátku, pro přírodovědce představuje boha vyústění jeho veškerých úvah, respektive stojí na konci veškerého myšlení. Planckovými slovy: „Jeden představuje základ, druhý korunu struktury

²² Planck 1923, s. 48

²³ Planck 1958, s. 26

²⁴ Planck 1958, s. 27

jakéhokoliv ideologického uvažování“.²⁵ Planck tedy ani v případě přírodovědců neváhá pojmenovat tento nejvyšší řád „bohem“ a jediný rozdíl vidí v celkovém pojetí, jež odpovídá rozličným rolím, které v lidském životě představuje věda a náboženství. Zatímco věda je nástrojem k poznání, náboženství potřebuje věřící člověk k veškerému svému jednání. Planck si jednoznačně stojí za tím, že boha potřebuje během celého života, při veškerém lidském konání a rozhodování. Planckův bůh je všudypřítomný a „...jestliže připíšeme bohu mimo jeho všemohoucnosti a vševědoucnosti ještě též atributy dobroty a lásky, pak poskytne útěchy hledajícímu člověku útočiště a tudíž zvýšenou míru jistého pocitu štěstí.“²⁶ V rámci této situace pak Planck nepřipouští vědě nijakou roli a zamítá předem jakékoliv její možné námitky, neboť dle jeho úsudku se zde jedná o otázku etiky a ta, jak již bylo vícekrát zmíněno, přísluší pouze do sféry náboženství a nikoliv vědy. Ano, i pokud bychom přijali toto Planckovo rozřešení daného problému, pak se stále objevuje problém příslušnosti morálky k náboženství.

Na základě těchto úvah je tak zcela zjevné, že Planck ve spojení náboženství a vědy nenachází nijaký problém. Věda s náboženstvím si buďto souzní, anebo nijak neodporuje, neboť sféry jejich zájmu jsou si navzájem jednoznačně ohraničené. Podporu pro svá vyřčená stanoviska Planck hledá u svých předchůdců, u věhlasných přírodovědců jako například Kepler, Newton či Leibniz, již byli všichni přívrženci náboženství. Raději pak zapomíná na skutečnost, že pravděpodobně žádný z jeho současníků minimálně neprojevuje víře takovou podporu, jako on sám. K historii se pak obrací ve svých zmínkách o pěstování aplikované vědy, medicíny, v rukou kněžích či vědecké výzkumné práce praktikované na půdě mnišských obydlí ve středověku. Otázkou je, zda výzkum praktikovaný ve středověku lze opravdu označit za vědu v dnešním slova smyslu a odvolávat se tak na ní. Pozdější následné rozdělení vědy přičítá právě rozdělení rolí a úkolů, jež rozdílně přísluší vědě i náboženství. „Ale obě cesty se nerozcházejí, nýbrž vedou paralelně navzájem a setkávají se v daleké nekonečnosti v totožném cíli.“²⁷ Planck svá veškerá stanoviska neváhá zakončit jednoznačným zvoláním, dle jeho slov platným jak pro vědu tak náboženství, totiž pobídkou platnou „... odjakživa a navždy: Vzhůru k bohu!“²⁸

Při četbě Planckova textu a především vzhledem k Planckovým kořenům se člověku zcela přirozeně vnucuje myšlenka, že Planckova víra se opírala o boha zcela konkrétního, totiž křesťanského. Této myšlence však zcela jistě odporuje dopis následujícího znění, jímž Planck odpovídal jen několik měsíců před svou smrtí na otázky po jeho vztahu k náboženství.²⁹ Tímto dopisem se tak Planck ještě na sklonku

²⁵ Planck 1958, s. 28

²⁶ Planck 1958, s. 28

²⁷ Planck 1958, s. 29

²⁸ Planck 1958, s. 29

²⁹ Jedná se o dopis ze dne 18. 6. 1947 adresovaný jistému ing. Kickovi.

svého života pokusil explicitně vyjádřit své stanovisko, aby zřejmě navždy zamezil všem spekulacím.

„Velevážený pane! Odpovídaje na Váš dopis ze dne 10. 6. 1947 mohu Vám sdělit, že jsem byl odevždy hluboce nábožensky založen, že však nevěřím v žádného zosobněného boha, nemluvě vůbec o nějakém bohu křesťanském. Bližší v tomto ohledu najdete v mém spise „Náboženství a věda“.

V dokonalé úctě Dr Max Planck".³⁰

Bohužel ani touto zcela jasně vyznívající výpovědí se Planckovi dle mého mínění nepodařilo vyvrátit pravděpodobné převažující přesvědčení tazatele, že Planckova víra je spojena s křesťanstvím. Jím zastávaná pozice v právě zmíněném spise je až příliš evidentní, než abychom dokázali uvěřit, že nikdy nemá na mysli konkrétního boha, byť pravda, nikde explicitně zmíněného. Mimo to, celým tímto svým spisem dává Planck najevo, že v podstatě nepřipouští jakékoliv diskuse na téma existence či neexistence boha, neboť bůh prostě existuje. Je opravdu s podivem, že takto výjimečně úspěšný exaktní vědec – fyzik – připustil, aby jeho přednáška vyzněla natolik jednostranným dojmem, jakým působí. Nechceme a zřejmě ani nemáme právo Planckovi jeho víru vyčítat, jakkoliv se u důsledně exaktního vědce může zdát polemizování hodná. Stranou ponechme i důvody, jež ho k víře přivedly a okolnosti, jež ho třeba i donutily ve víře navždy setrvat. Bez víry by Planck možná ani nedokázal ustát nadmíru tragický osud v osobní rovině života, jenž byl vylíčen v počátku této studie. Zmíněn byl především důvodu většího pochopení pro Planckovu volbu víry. Potud je Planckovo náboženské přesvědčení nejspíše docela pochopitelné.

Přesto bychom po Planckovi jako vědci mohli v rámci jeho přednášky o náboženství požadovat vědecký výklad slučitelnosti vědy s náboženstvím, tedy otázky, kterou si sám v počátku vytyčil. Hledal-li Planck odpověď na tuto otázku, pak ji byl schopen zodpovědět pouze z pozice věřícího člověka, jenž vzhledem k svému zaměření a profesi musel respektovat svět vědy.

³⁰ Herneck 1958, s. 209

Bibliografie

Herneck, F. (1958). Max Planck (k 10. výročí smrti). In: Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, vol. 3, s. 209.

Hoffmann, D. (2008). Max Planck. Die Entstehung der modernen Physik. München: Verlag C. H. Beck.

Planck, M. (1923). Kausalgesetz und Willensfreiheit. Berlin: Julius Springer

Planck, M. (1931). Positivismus und reale Aussenwelt. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft M.B.H.

Planck, M. (1958). Religion und Naturwissenschaft. Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag.

Planck, M. (1953). Scheinprobleme der Wissenschaft. Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag.

Planck, M. (1949). Vorträge und Erinnerungen. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.

Vogel, H. (1961). Zum philosophischen Wirken Max Planks. Berlin: Akademie Verlag.

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2013 (vychází průběžně/ published continuously)
Místo vydání/Place of edition: Praha
ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague
nám. W. Churchilla 4
Czech Republic
130 67 Praha 3
IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura
vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)
Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)
Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)
Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)
Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)
Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)
Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)
Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)
Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)
Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)
Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)
Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)